

PREDVAJE ZA POUK GOVORNIŠTVA (PRIPISANE HERMOGENU IZ TARSA)

Matjaž Babič

*Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani*

Spremna beseda in komentar

Kako se da naučiti govornišva?

Kaj torej? Ali naj pohvaliva govor tudi zato, ker je avtor povedal, kar je treba, in ne predvsem zaradi tega, ker je jasen in zaokrožen in ker je vsak izmed izrazov dobro izdelan?

Platon, *Fajdros* (234e)

S temi besedami odgovori Sokrat mlademu Fajdru, ki mu je pravkar navdušeno prebral govor Lizije, tedaj najbolj priljubljenega govornika. Zanima ga, ali je moč govor ocenjevati samo kot bolj ali manj uspelo celoto in ali se govora res ne da razčleniti, razstaviti na dele ter ga ocenjevati po tem, kako ustrezne so sestavine.

Platon, ki je v dialogu *Gorgias* retoriko še ostro obsojal, je v Fajdru napredoval toliko, da se je že pripravljen pogovarjati o vprašanju, koliko je govornišvo vendarle uporabno in kakšno bi moralo biti. Njegovo izhodišče je sicer še vedno, da mora govornik predvsem govoriti resnico (kot že v Sokratovem zagovoru, npr. 18a), a zdaj Sokrat Fajdru vendarle pomaga najprej tako, da mu – kar iz glave – pove govor z enako vsebino, kot je bil Lizijev, se zanj nato opraviči Erosu in po kratki razpravi pove še en govor, tudi po vsebini tak, kot se za božanstvo spodobi.

Tukaj nas zanima predvsem razlika med Lizijevim in prvim Sokratovim govorom: Sokratov se odlikuje predvsem po dovršeni zgradbi. Kjer Lizija niza eno izjavo za drugo brez prave vsebinske povezave, Sokrat zač-

ne z nagovorom bogovom, nadaljuje s kratko pripovedjo in z opredelitvijo pojma »ljubezen«, nato dokazuje, da ljubezen škodi duši, telesu in premoženju in da kažejo zaljubljeni značajske napake. Notranja členitev torej že spominja na petdelno zgradbo, znano iz klasične retorike (uvod – pripoved – utemeljevanje – zavrnitev protidokazov – zaključek). Še bolj bije v oči nekaj drugega: postopek, po katerem se pojem najprej razdeli na sestavine, tako da se v nadaljevanju obravnava vsaka posebej, skorajda po točkah. Napoved se glasi: »Govoriva o tem, kakšna korist ali škoda bo doletela tistega, ki ustreže zaljubljenemu, in tistega, ki ustreže nezaljubljenemu.« (238e). Nato se razišče učinek na duha, telo in imetje.

Govorniki in filozofi

V sporu med govorniki in filozofi 4. stoletja pr. Kr. je bila večkrat omenjena govorniška zmožnost povedati kaj na dolgo ali na kratko, bodisi da gre za izčrpno prikazano (eksplicitno) predstavitev dokazov¹ bodisi za obširnejšo predstavitev določenega vprašanja z opisom, vzbujanjem čustev ipd.² Že tedaj se je, kot je videti, postopoma izoblikovala predstava o razumevanju in poučevanju osnovnih prvin govorniškega prikaza in nastopa, čeprav je bila naloga sprva videti nerešljiva.³ Ravno Platon govornikom svojega časa očita, da dajejo pri sestavljanju preveč poudarka obliki in premalo vsebini. V *Fajdru* je tudi že pokazal pot, po kateri bi bilo treba iti. Poznejši razvoj retorike je pokazal, da so njegovi nauki padli na plodna tla. Izokrat, ki je v Atenah ustanovil prvo pravo govorniško šolo in za učence tekmoval s Platonom, se je manj od svojih predhodnikov, zlasti svojega učitelja Gorgije, zanašal na zunanji učinek in si prizadeval za trdnejšo notranjo zgradbo, ki jo pač lahko da le notranja vsebinska povezava.⁴

Kako se je tega lotil? Antični viri nam o njegovi šoli ne povedo kaj dosti. Po eni strani je, podobno kot se je v mladih letih učil pri Gorgiji, verjetno tudi sam od učencev zahteval, da se naučijo na pamet nekaj zglečnih govorov, da bi po njih videli, kako se govor sestavlja. Po drugi strani bi bili pomembni, dolgi govori, kot so bili njegovi objavljeni sodni govori ali hvalnica Heleni, za učenca začetnika najbrž prevelik zalogaj.

Še danes imamo težave, ko hočemo antične govorniške nauke povezati z izdelki tedanjega govorniškega vsakdana, kot so Lizijevi, Demostenovi, Ajshinovi in pozneje Ciceronovi govori. Kaj pomaga poznati temeljno delitev na pet delov, če je vsak izmed teh delov dolg (v današnjih izdajah) po nekaj strani? Osnovno poznavanje antične govorniške teorije nam sicer da pregled nad okvirno zgradbo (makrostrukturo) antičnega govora, a ne

pojasni zgradbe v podrobnostih (mikrostrukture). To preučevanje otežuje še toliko bolj, ker je najvažnejši in najzahtevnejši del govorniškega ustvarjanja ravno zgradba v podrobnostih.

Zaradi tega smemo upravičeno domnevati, da je bil velik del pouka tudi v Izokratovi šoli namenjen prav zgradbi v podrobnostih, da so se torej že morale izoblikovati nekatere izmed pozneje tako priljubljenih predvaj. Kako in kdaj so te dobile dokončno obliko, ne vemo.⁵ Vemo le, da se v rimskih retoričnih priročnikih zgodnjega 1. stoletja pr. Kr. omenjajo kot nekaj samoumevnega, torej so bile v tistem času že neločljiv del govorniškega pouka v Rimu in nedvomno tudi v Grčiji.

Helenistična in rimska šola

V novoustanovljenih mestih na ozemlju, ki je od Aleksandra Velikega postalo del grškega sveta, a kmalu tudi v matični Grčiji, so se v 3. stoletju pr. Kr. razvile nove vrste šol, ki so nastale, kot posrečeno pravi Nilsson (1955), »okrog telovadnice«. Ker je bilo grško ime za telovadnico *gymnasion*, je enako ime ohranila tudi šola, ki je nastala kot dodatek. Najlepše ohranjen je gimnazij⁶ v Pergamu. Bil je več kot šola, hkrati tudi shajališče meščanov in nekakšno kulturno središče. Njegovo vlogo je ustrezno ocenil šele Nilsson (1955), ki je v nasprotju z Marroujem (1957) predvsem na podlagi arheoloških najdb dokazal, da je poznal helenizem tudi šolanje, ki (vsaj približno) ustreza naši srednji šoli. V helenističnem gimnaziju je bil poudarek resda na telesni vzgoji in verstvu, toda ni manjkalo niti knjižne učenosti. Pomembna značilnost so bila tekmovanja, ne samo v športnih panogah, ampak tudi v znanju drugih predmetov.

Jezikovni pouk je v helenistični Grčiji in Rimu potekal v treh stopnjah:⁷

1. Osnovni pouk branja, pisanja in računanja je vodil učitelj, ki so mu Grki rekli *grammatisth~* in Rimljani *litterator* (približno od 7. do 11. ali 12. leta).
2. Slovnice in književnosti⁸ so se do starosti 15 ali 16 let učili pri t. i. »grammatiku« (grški izraz *grammatikō~* so Rimljani prevzeli kot *grammaticus*⁹). Pouk slovnice na srednji stopnji je bil bistveno drugačen od današnjega, kajti v antiki je veljala slovnica samo za večino pravilnega branja in razlage pesniških umetnin. Zlasti Rimljani so obravnavali tudi prozne pisce, a prednost so imeli slej kot prej pesniki.
3. Pouk govorništva je potekal pri »retorju« (beseda je pri Grkih pomenila govornika ali učitelja govorništva, medtem ko so jo Rimljani upo-

rabljali samo v pomenu »učitelj govorništva«, govorniku so rekli po domače *orator*).

Prelom med drugo in tretjo stopnjo je bil pri Grkih ostrejši kot pri Rimljanih. Pri Grkih se je gramatik ukvarjal skoraj izključno z razlago književnih besedil in je na področje samostojnega ustvarjanja posegel le redko. Pri Rimljanih so se učitelji govorništva verjetno že v klasični, a še bolj v zgodnji cesarski dobi odpovedali začetnim vajam in jih prepustili gramatikom.¹⁰

Zbirke govorniških predvaj

Verjetno je prav helenistična šola prispevala veliko, da so se posamezne vaje za govorniški pouk povezale v sklop, imenovan *progumnasmata*.¹¹ Bile so prvo, s čimer se je učenec srečal pri govorniškem pouku. Komu bi pripisali zasluge za nastanek, ne vemo, a če bi bil pri nastanku udeležen kakšen znamenit govornik ali filozof, bi nam ohranjene zbirke ta podatek gotovo ohranile. Domnevamo lahko, da je imel precej zaslug za nastanek govorniški učitelj Hermagora z otoka Temnos, ki je živel v 2. stoletju pr. Kr. in velja za utemeljitelja teorije »statusov« (izhodišč za obravnavo vprašanja, na katerem temelji govor).

Večina zbirk, nastalih v antiki, se je sicer izgubila, vendar lahko po tistih, ki so se ohranile, tudi za druge vsaj deloma sklepamo, kakšne so bile. Najstarejši viri segajo v čas t. i. druge sofistike, (1.–2. stoletje po Kr.), ko je v Grčiji delovalo veliko uglednih učiteljev govorništva in potujočih govornikov. Kot med antičnimi priročniki ni redkost, so se tudi pri predvajah izgubila ravno tista dela, ki veljajo za začetnike te vplivne smeri.¹²

Kot navaja Heath (2002), je za antiko izpričanih 16 zbirk predvaj, vendar je pri večini znano samo ime pisca. V celoti so se ohranile štiri zbirke:¹³

- Psevdo-Hermogenes (v nadaljevanju okrajšano v PsHerm.): v prvem delu tega prispevka prevedena zbirka predvaj, ohranjena v zborniku spisov Hermogena iz Tarsa, govorniškega učitelja (2. st. po Kr.). Po vsej verjetnosti ni njegova, a najbrž vendarle izvira iz približno tistega časa; ohranjena je v nekaterih zbirkah Hermogenovih del, čeprav jo je v večini zamenjal Aftonijev spis; zbirko je v 6. stoletju v latinščino prevedel slovničar Priscijan.¹⁴
- Teon; razprava o časovni umestitvi te zbirke še ni končana: medtem ko Patillon (1988) in Kennedy (2003) menita, da jo je sestavil Teon iz Aleksandrije v 1. stoletju po Kr., jo je po Heathovi (Heath 2002) dokaj

prepričljivi utemeljitvi treba pripisati nekemu drugemu istoimenskemu učitelju, ki je deloval v 5. stoletju. Ker so vaje v njej obširno komentirane, je njegova zbirka med ohranjenimi daleč najobsežnejša, dodaja tudi nekatere vaje, ki jih v drugih zbirkah ni.

- Aftonij: živel je v drugi polovici 4. stoletja. Njegov priročnik vsebuje sicer manj razlage od Psevdo-Hermogenovega, a ima za vsako predvajo dodan primer izdelanega besedila. Aftonijeva zbirka je bila v grškem srednjem veku temeljni priročnik za predvaje, zato so ga v bizantinski dobi večkrat opremili s komentarji, najpomembnejši je komentar Janeza iz Sard (verjetno 9. stoletje).
- Nikolaj Sofist: bil je stoletje mlajši od Aftonija; poučeval je v Konstantinoplu na šoli, ki jo je ustanovil Teodozij II. in ki ji danes mnogi pravijo »Univerza v Konstantinoplu«. Njegova zbirka, podobno kot Teonova, vsebuje precej dodatnih opisov in pripomb, vendar mu razlage niso vedno najboljše uspele.

Mnenja o kakovosti in pomenu antičnih govorniških predvaj se razhajajo, a je vendarle moč reči, da se v zadnjih desetletjih tehtnica nagnila v prid tistim, ki jih visoko cenijo: medtem ko Marrou (1957: 252 in nasl.) o njih še govori z neprikritim zaničevanjem, jih Bonner (1977: 250–276) že prikazuje v lepši luči. Heath je najprej (Heath, 1995)¹⁵ pokazal pot za didaktični opis in vrednotenje predvaj in pozneje (Heath 1997: zlasti str. 91 in nasl.) nazorno prikazal, česa je bil sposoben učenec antične govorniške šole, če je dosledno uporabljal tisto, česar se je naučil pri začetnem pouku.

Najvidnejša značilnost antičnih govorniških predvaj je nespremenljivo zaporedje, v katerem si sledijo. Posamezni pisci sicer v nekaterih podrobnostih odstopajo od zaporedja, a nikoli ne postavljajo pod vprašaj temeljnega načela, po katerem mora biti zaporedje, po katerem si vaje sledijo, ustaljeno. Osnovno načelo je bilo samoumevno, tako da se piscem večinoma ne zdi potrebno, da bi ga razlagali in utemeljevali. Nekaj več opazk o tem najdemo v zadnji antični zbirki, namreč pri Nikolaju Sofistu¹⁶, in pri Teonu (čigar datacija je sporna, gl. zgoraj).¹⁷

Notranja zgradba

Dejstvo, da so vsa ohranjena besedila (z izjemo Priscijanovega prevoda) tudi iz cesarske dobe grška, ne pomeni, da so bile predvaje posebnost grških šol, ampak se da razložiti ob upoštevanju dvojega:

- del pouka je še vedno potekal v grščini,
- ohranjeni spisi niso učbeniki, ampak priročniki za učitelje, zato jih ni bilo treba prevajati v latinščino: učitelji so bili dovolj izobraženi, da so lahko, če je bilo treba, uporabljali tudi »grško strokovno literaturo«.

Bistvena lastnost predvaj je torej ustaljeno zaporedje.¹⁸ Pisci si ga včasih sicer prizadevajo razložiti (zlasti Teon in Nikolaj), a ne z namenom, da bi kar koli spremenili. Vrstni red se je prenašal iz roda v rod, tako da večina učiteljev najbrž ni znala prepričljivo razložiti, zakaj si vaje sledijo po vrsti ravno tako in ne drugače:

1. pripovedka,
2. poročilo,
3. anekdota,
4. izrek,
5. utemeljevanje in izpodbijanje,
6. splošna tema,
7. hvalnica,
8. primerjava (oz. primerjalna sodba),
9. slikanje značaja,
10. opis,
11. teza,
12. razprava o predlogu zakona.

O posameznih vajah

Spodnji komentar bo poskusil prikazati, kako je v vajah razporejena snov in kakšna načela so osnova za tako razporeditev. Znamenji, ki se uporabljata, pomenita:

- ⊕ – nova snov;
- ⊗ – poglobljanje že pridobljenega znanja.

Pripovedka

Opis vaje:

Obnova dane zgodbe, praviloma basni. V navodilih se posebej opozarja, naj bo slog preprost in naj ne vsebuje dolgih zloženih stavkov (period). Nauk (moralna, *fabula docet*) je lahko na začetku ali na koncu. Kot predlaga Teon, naj bi jo učenec iz besedila izluščil sam in jo dodal na koncu; to bi

bila priprava na anekdoto in izrek, le da v nasprotni smeri (basen: zgodba → izrek, anekdota: izrek → zgodba).

Cilji:

- ⊕ podajanje vsebine;
- ⊕ osnova značajskega označevanja (karakterizacije) – živalski liki;
- ⊕ krajšanje, razširitev;
- ⊕ nauk (lahko ga poda učitelj, lahko ga učenec izlušči sam).

Vaja ni posebej zahtevna, ker so pripovedke in basni učencu blizu še iz predšolske dobe, a tudi iz pouka slovstva.

Poročilo

Opis vaje:

Obnova dane zgodbe. Snov se lahko vzame iz:

- mitologije,
- književnosti (zlasti vsebina tragedije ali komedije),
- zgodovinopisja,
- govorništva (sodnega ali svetovalnega).

Poroča se lahko na 5 načinov glede na stavčno obliko in zvezo:

- zveza prostih stavkov,
- podredje,
- vprašalni stavek (predvsem retorično vprašanje),
- brezveze,
- protistava (»namesto da bi naredil A, je naredil B«).

Cilji:

- ⊗ podajanje vsebine (že pri pripovedki);
- ⊗ ponavljanje slovnice;
- ⊕ seznanjanje z različnimi možnostmi izražanja (učenec preseže raven preprostih stavkov, nauči se jih povezovati in podajati dano vsebino tudi v obliki vprašanja ali protistave).

Na tej stopnji se torej nadgrajujejo pripovedne prvine pripovedke. Na prvi pogled je videti, da snov ne spada v govorniško šolo: najverjetneje je bila namenjena deloma ponavljanju slovnične snovi in deloma učencem, ki so prišli k retorji, ne da bi hodili h gramatiku.¹⁹

*Anekdota*²⁰

Opis vaje:

Izhodišče za to vajo je izrek oz. opis dejanja s poučno ali vzgojno vsebino (lahko tudi oboje skupaj). Tako iz ohranjenih priročnikov kot iz arheoloških najdb (ohranjene tablice in papirusi z izdelki učencev) je videti, da sta v antični šoli za obravnavo te vaja obstajala dva načina:

- preprostejši, »slovnični« način: učenec izrek ponovi in ga »sklanja«, ²¹ tj. spreminja v vseh osebah in številih oz. ga izrazno spreminja (podobno, kot je opisano pri poročilu, gl. zgoraj). Ta način izvedbe je dokaj preprost, zato so učitelji, ki so zahtevali tako izvedbo, anekdoto med vajami uvrščali na prvo mesto;
- zahtevnejši »izpeljevalni« način: učenec razširi izrek v anekdoti podoben kratek sestavek, v katerem utemelji njegovo pravilnost. Učenec se pri tej vaji sreča z novostjo, in sicer s pisanjem sestavka po vnaprej določenem obrazcu, kjer je natančno določeno zaporedje točk. ²² Pisci, ki zahtevajo tako izvedbo, tako tudi PsHerm., anekdoto uvrščajo na tretje mesto med poročilo in izrek.

Obrazec, po katerem je bilo treba izdelati vajo, je bil ustaljen in se od pisca do pisca ne razlikuje:

1. besedilo izreka ali opis dejanja;
2. pohvala osebe, ki je povedala izrek (ali naredila dejanje);
3. navedba razloga;
4. navedba nasprotja (tj. razlaga, da je tisto, kar je nasprotno izreku ali dejanju, narobe);
5. primera: podobna vsebina na drugem nosilcu;
6. navedba zgleda: najbolje znamenita osebnost, ki je upoštevala izrek oz. dejanje ali ki izrek/dejanje zanjo velja;
7. pričevanje ali navedba piscev (ni obvezno).

Cilji:

- ⊗ krčenje in širjenje (ponovitev iz pripovedke);
- ⊗ morala (podobno kot nauk iz pripovedke/basni, le da poteka naloga tokrat v nasprotno smer: dan je izrek (ali predstavljeno dejanje), ki ga je treba razviti);
- ⊕ razdelava po točkah (določenih vnaprej);
- ⊕ pohvala;
- ⊕ podkrepitev z zgledom in nasprotjem.

Izrek

Opis vaje:

Dana je modra misel, ki se razširi po enakih točkah kot pri anekdoti. PsHerm. navaja delitev na 8 vrst.

Cilji:

- ⊗ enako kot pri anekdoti;
- ⊕ razprava o splošnem vprašanju.

Naloga je videti na prvi pogled preprostejša od anekdote, zato bi se lahko vprašali, zakaj ji šele sledi. Vendar ni tako: namen vaje je usposobiti učenca, da razmisli in razpravlja o vsebini sami ne glede na konkretne osebe, kar je nujno za naslednje vaje.

Utemeljevanje in izpodbijanje

Opis vaje:

Resničnost ali verjetnost dane zgodbe je treba utemeljiti ali izpodbijati, eno ali drugo po točkah v predpisanem zaporedju.

Cilji:

- ⊗ predstavitev vsebine (kot v pripovedki in poročilu);
- ⊗ obravnava po točkah (učenca se pripravlja delo s »ciljnimi postavkami«²³);
- ⊕ utemeljevanje, opredeljevanje za kaj ali proti čemu.

Potem ko se je učenec naučil razpravljati o splošnem vprašanju, je čas za 5. vajo, ki predstavlja prestop na višjo raven.

Splošna tema

Opis vaje:

Dana je lastnost (ali dejanje), ki jo (ga) je treba prikazati stopnjevano,²⁴ tj. predstaviti tako, da bodo njene dobre ali slabe strani karseda dobro vidne. Tistega, kar je dano za izhodišče vaje, se ne sme dokazovati, ampak je to treba samo prikazati v čim močnejši luči.

Cilji:

- ⊗ obravnava po točkah (uvedejo se »ciljne postavke«, vendar le kot pomožno sredstvo);
- ⊗ obravnava splošnega vprašanja (ponovitev iz izreka);
- ⊕ stopnjevana predstavitev;

⊕ vzbujanje čustev pri bralcih/poslušalcih.

Hvalnica

Opis vaje:

Učenec mora v sestavku hvaliti dano osebo, stvar ali kaj drugega. Hvalnica se navezuje po eni strani na splošno temo, po drugi strani na anekdoto. Povezuje znanje, pridobljeno z anekdoto (pohvala določenega posameznika), po drugi strani na splošno temo (stopnjevana predstavitev).

Cilji:

- ⊗ razdelitev po točkah;
- ⊗ protistava (ponovitev iz anekdote ter utemeljevanja/izpodbijanja);
- ⊕ razdelitev točk na več ravni.

Na stopnji pohvale, torej 7. vaje, učenec obdelavo določene snovi po točkah že obvlada do te mere, da se mu lahko v uporabo ponudi večravniško razporeditev točk. Pri hvalnici ima na izbiro točke na štirih ravneh. Najpodrobneje so razdelane točke za hvalnico osebe, ker se učenec s tako hvalnico sreča najpogosteje.²⁵ Podana je naslednja razdelitev točk:

1 Oseba

- 1.1 narodnost
- 1.2 državljanstvo
- 1.3 družina
- 1.4 rojstvo
- 1.5 narava
 - 1.5.1 duševne lastnosti
 - 1.5.1.1 pravičnost
 - 1.5.1.2 preudarnost
 - 1.5.1.3 modrost
 - 1.5.1.4 pogum
 - 1.5.2 telesne lastnosti
 - 1.5.2.1 lepota
 - 1.5.2.2 postava
 - 1.5.2.3 urnost
 - 1.5.2.4 moč
- 1.6. življenje
 - 1.6.1 dejavnost (poklic)
 - 1.6.2 dosežki

- 1.6.3 dolžina
 - 1.6.3.1 kratko
 - 1.6.3.2 dolgo
- 1.6.4 smrt
 - 1.6.4.1 način
 - 1.6.4.2 svečanosti in slava

2 žival

- 2.1 kraj, kjer živi
- 2.2 bog, ki mu je posvečena
- 2.3 vzreja
- 2.4 narava
 - 2.4.1 duša
 - 2.4.2 telo
 - 2.4.3 koristne lastnosti

3 dejavnost

- 3.1 začetnik
- 3.2 izvajalec

4 rastlina

- 4.1 kraj, kjer raste
- 4.2 bog, ki mu je posvečena
- 4.3 gojenje
 - 4.3.1 veliko dela
 - 4.3.2 malo dela
- 4.4 narava
 - 4.4.1 rast
 - 4.4.2 korist

5 mesto ali država

- 5.1 prebivalci
- 5.2 vzreja
- 5.3 vzgoja
- 5.4 narava
 - 5.4.1 značaj
 - 5.4.2 ustanove
 - 5.4.3 dejavnosti
 - 5.4.4 dosežki

Primerjava

Opis vaje:

Učenec primerja dani osebi, dejanji, kraja ipd. Primerja ju z namenom dokazati, da je ena boljša od druge, a lahko tudi, da sta obe enaki.

Cilji:

⊗ primerjava;

⊕ vrste primerjave.

Vaja je nekoliko lažja, zato se celo Ps.Herm. sprašuje, ali jo je sploh umešno obravnavati kot samostojno vajo. Upravičeno ugotavlja, da se je primerjava uporabila že v prejšnjih vajah kot sredstvo za izdelavo, zlasti v hvalnici. A ker si antični učitelj ni smel dovoliti odstopanja od predaje in naukov predhodnikov, tudi PsHerm. vajo pusti, kjer jo je našel, torej na 8. mestu. Lahko jo spet označimo za pretežno ponavljalno vajo, katere poglavitni cilj je utrjevanje pridobljenega znanja le z malo novostmi, predvsem z natančnejšo razdelavo primerjanja in prikazom vrst:

1 primerjanje enako – enako;

2 primerjanje različno – različno:

2.1. zelo dobro – dobro;

2.2. dobro – slabo;

2.3. slabše – boljše (najzahtevnejše, primerno le za najbolj nadarjene učence).

Natančnejša razdelava, potrebna v tej vaji, bi v prejšnjih vajah učenca kvečjemu zmedla, ker je primerjava tam zgolj sredstvo oz. pripomoček in ne cilj.

Slikanje značaja²⁶

Opis vaje:

Učenec mora sestaviti govor, kot bi ga določena, največkrat zgodovinska, a lahko tudi bajeslovna oseba, povedala v določenem položaju.

Cilji:

⊗ ločevanje določenega posameznika od splošne osebe;

⊗ izdelava po časovnih stopnjah (znano že iz splošne teme in hvalnice);

⊗ izražanje v skladu z značajem;

⊗ vzbujanje čustev;

⊕ izražanje čustev.

Prikaz določene osebe v skladu z njenim značajem je veljal v antični govorniški šoli za eno najzahtevnejših nalog. Vživeti se je bilo namreč treba v drugo osebo in hkrati dosledno upoštevati, kar je bilo znano o človeškem značaju in čustvih. Od učenca se je torej še bolj kot pri prejšnjih vajah zahteval zavesten in discipliniran odnos do sestavljanja besedila. Slikanje značaja posega nazaj na pripovedko/basen s stalnimi živalskimi liki. Kako se obravnava določenega posameznika, se je učenec naučil že pri anekdoti in hvalnici. Izdelava po točkah je pri tej vaji postranska, navezuje se edino na slovnično obravnavo prvih vaj in na splošno temo.

Opis

Opis vaje:

Učenec mora opisati dano osebo, predmet, dogodek ipd. Poudarek je znova na izdelavi po vnaprej pripravljenih točkah. Predstavljeni obrazec je spet dokaj obsežen, le da ni popoln do enake mere kot pri hvalnici – od učenca se že pričakuje samostojnost.

Cilji:

- ⊗ pripovedovanje (iz poročila);
- ⊗ izdelava po točkah (iz anekdote in hvalnice);
- ⊗ odlike opisa (iz poročila);
- ⊕ povezava vsebinskih in okoliščinskih točk (prve iz anekdote in hvalnice, druge iz slikanja značaja).

Tudi tu je PsHerm. v dvomih podobno kot pri vaji iz primerjave, verjetno tudi iz enakih razlogov. Očitno ni opazil, da gre pri tej vaji pretežno za ponavljanje z delnim poglobljanjem. Spet je uvedena podrobnejša razdelitev, ki bi učenca pri vajah, v katerih je opis zgolj pripomoček, samo begale. Tudi tej nekoliko lažji vaji bo v naslednji sledil preskok na višjo raven, od katere je do celotnega govora samo še korak. Sezname niso več izčrpní.

Teza

Opis vaje:

Učenec mora dano vprašanje (ki se ne nanaša na posamično osebo ali stvar, ampak na razred) dokazati ali ovreči z uporabo splošnih meril.

Cilji:

- ⊗ splošna obdelava (iz izreka);
- ⊗ utemeljevanje/izpodbijanje;
- ⊗ stopnjevanje (iz splošne teme);
- ⊗ ciljne postavke;
- ⊗ zaključek s spodbudo;
- ⊕ dve ravni splošnega (splošno-posebno za razliko od posamičnega).

Razprava o zakonu

Opis vaje:

Dan je predlog zakona, učenec ga mora zagovarjati ali mu oporekati, spet z uporabo splošnih meril.

Cilji:

- ⊗ utemeljevanje/zavračanje;
- ⊗ stopnjevanje;
- ⊗ ciljne postavke.

Ponovitev teze, le da je manj splošna in da se ne nanaša na splošno znano in občečloveško vprašanje, ampak na dano besedilo zakona (lahko tudi precej neživljenjsko), zato zahteva več spretnosti in samostojnega razmišljanja.

Sklep

Preglednica

Spodnja preglednica ponazarja, kako so v predvajah razporejene in obravnavanje nekatere (ne vse) izmed vsebin oz. spretnosti, ki si jih mora učenec pridobiti:

Št. vaje	Podajanje vsebine	Stopnjevanje	Dokazovanje	Izražanje značaja	Izražanje čustev	Posamično - posebno - splošno	Izdelava po točkah
1	⊕			⊕			
2	⊗						
3			⊕				⊕
4						⊕	⊗
5	⊗		⊗				⊗
6		⊕			⊕		⊗
7							⊗
8			⊗				⊗
9				⊗	⊗	⊗	
10	⊗						⊗
11		⊗	⊗			⊗	⊗
12		⊗	⊗				⊗

Ugotovitve

Iz podanega komentarja in pregleda lahko pri predstavljenih govorniških predvajah ugotovimo naslednje značilnosti:

1. Snov se uvede v eni vaji, utrjuje se v naslednjih, vendar ne v tistih, ki sledijo neposredno. Tako so vaje povezane v mrežo, v kateri so spretnosti prepletene do te mere, da jih je težko pozabiti. Učencu se nikoli ne zdi, da je določena spretnost omejena na nekaj vaj in da je koristna samo zanje.
2. Pred težjimi vajami s prestopom na višjo raven je uvrščena lažja vaja, namenjena predvsem utrjevanju:²⁷
 - pred utemeljevanjem/izpodbijanjem (5. vaja, ko mora učenec prvič dokazovati) je vaja v izreku;
 - pred slikanjem značaja (9. vaja, ko mora učenec prvič izraziti značaj in čustva) je vaja v primerjavi;
 - pred tezo (11. vaja, ko je treba povezati vse pridobljeno) je vaja v opisovanju.

3. Kadar nastopi nova spretnost/veščina prvič, praviloma ne nastopi kot osrednja snov vaje, ampak le kot pripomoček za izdelavo. Vaje, namenjene utrjevanju in poglobljanju te spretnosti/veščine, sledijo kasneje, navadno kot lažje vaje pred prestopom na višjo raven (gl. tč. 2). Primeri:
 - izražanje značaja je pripomoček v 1. vaji (pripovedka) in osrednja snov 9. vaje (slikanje značaja); čustva, ki v 9. vaji prav tako spadajo v osrednjo snov, so pripomoček v 6. vaji;
 - dokazovanje je pripomoček v 3. vaji (anekdota) in osrednja snov v 5. vaji (utemeljevanje/izpodbijanje);
 - pohvala je ena izmed točk v 3. vaji, nato osrednja snov 7. vaje;
 - primerjanje je pripomoček v 3. vaji in osrednja snov v 8. vaji.
4. Izjema od zgoraj povedanega je izdelava po točkah. Uvede se namreč kot osrednja snov v 3. vaji (anekdota) in se nato utrjuje in pogloblja v večini naslednjih vaj (z izjemo 8. in deloma 9. vaje). To ni postranski prijem, ampak temeljni način dela, ki mora bodočemu govorniku priti v kri.

Predvaje kot temelj govorniške vzgoje

Prav obravnava po točkah je tisto, kar iz učenca v govorniški šoli naredi govornika. Šele ko ponotranji ta način dela, je sposoben tiste govorniške razčlenitve snovi, ki omogoča presojo posameznih sestavin, nato izbor na podlagi ciljev govora in nazadnje sestavo.²⁸ Resda je moč tovrstnim vajam očitati (kot so jim tudi že velikokrat očitali), da ne spodbujajo ustvarjalnosti in učencu ne dajejo priložnosti za razvijanje osebne ustvarjalnosti, a po drugi strani jim ni moč odrekati, da predstavljajo poleg usposabljanja za govorniški poklic tudi uvod v javno nastopanje in prozno pisanje na sploh,²⁹ torej prinašajo dvoje sposobnosti, ki sta imeli v antiki in srednjem veku izjemno velik pomen za posameznikovo socializacijo.

Ko se predvaje iztečejo, učenec zna, kar je treba znati. Ni še govornik, a če bo delal enako skrbno, kot je v vseh dvanajstih predvajah, bo kmalu pripravljen na samostojen govorniški nastop.

*Prevod*³⁰

I. Pripovedka

(μυφο~, *fabula*)

(1) Najprej je treba, kot se zahteva, mladim predstaviti pripovedko, ker lahko njihovo dušo usmeri k boljšemu; zahtevajo torej, da jih oblikujemo, dokler so še nežni. Očitno so tako ravnali tudi stari: Heziod, ko je povedal pripovedko o lastovki,³¹ Arhiloh o lisici.³² Imenujejo se po iznajditeljih: kiperske, libijske in celo sibiritske.³³ (2) A vse se imenujejo ezopske, ker jih je Ezop prvi uporabljal pri poučevanju.

Njihov oris podajajo nekako takole: zahtevajo, naj bo izmišljen, vendar povsod koristen za kaj v življenju. Želijo tudi, da bi bil verjeten. Kako bi postal verjeten? Če osebam pripišemo dejanja, ki jim pristajajo. Če se npr. kdo prepira glede lepote, naj se ga predstavi kot pava. Je treba komu pripisati kaj modrega? Naj bo lisjak. Tisti, ki oponašajo človeška dejanja, naj bodo opice.

Pripovedke je treba včasih razširiti in včasih skrajšati. Kako bi se to naredilo? Tako, da jo enkrat povemo kot golo pripoved, drugič oblikujemo pripoved z dodajanjem oseb. Da boš razumel tudi po zgledu, vzemimo npr.: (3) »Opice so se na zborovanju posvetoval, ali naj ustanovijo mesto. Potem ko so sklenile, da ga bodo, so se že nameravale lotiti dela. Stara opica pa jih je zadržala, rekoč, da jih bo lažje uloviti, če bodo obdane z ogrado.«

Tako bi povedal na kratko. Če pa hočeš razširiti, pojdi po tejle poti: »Opice so se na zborovanju posvetoval o ustanovitvi mesta. In že je ena izmed njih stopila na govorniški oder in razpravljala, da morajo tudi one imeti mesto: 'Kajti vidite,' je dejala, 'kako srečni so zaradi tega ljudje: vsak izmed njih ima hišo, pa tudi, ko gredo vsi skupaj na zasedanje skupščine ali v gledališče, uživajo v gledanju in poslušanju vsakovrstnih stvari.'«

Tako nadaljaj in vzemi si čas: reci, da je bil spisan skupščinski sklep, oblikuj govor tudi za staro opico. Toliko o tem.

Za način podajanja želijo, naj bo brez period³⁴ in blizu prijetnemu. (4) Stavek, ki razlaga, v čem je zgodba koristna, naj se včasih postavi na začetek, včasih na konec. Kot se zdi, so zgodbo tudi govorniki včasih uporabljali namesto zgleda.

II. Poročilo

(*dihghsi~*, *narratio*)

Poročilo naj bi bilo prikaz dejanja, ki se je ali naj bi se zgodilo. Nekateri - resnici na ljubo - predenj uvrščajo anekdoto. Poročilo se razlikuje od pripovedi enako kot pesem od pesnitve. Pesem in poročilo obravnavata en sam dogodek, medtem ko zadevata pripoved in pesnitev več dogodkov, npr. pesnitvi sta Iliada in Odiseja, pesmi so Kovanje ščita, Klicanje mrtvih, Poboj snubcev.³⁵ Podobno sta pripoved Herodotova in Tukididova Zgodovina, medtem ko sta poročila zgodba o Arionu³⁶ ali zgodba o Alkmajonu.³⁷ Vrste poročila naj bi bile štiri: t. i. mitološko, namišljeno (ki ga imenujejo tudi dramsko, npr. v tragedijah), zgodovinsko, državniško ali zasebniško.³⁸ Toda naša razprava obravnava zadnjo izmed naštetih vrst.

Načini tvorjenja poročila so: imenovalniški povedni, (5) odvisni povedni, z izpraševanjem, z brezvezjem, primerjalni. Imenovalniški povedni je npr.: »Medeja je bila Ajetova hči. Ona je izdala zlato runo.« Imenuje se »imenovalniški«, ker se v celotni pripovedi ali večini pripovedi ohranja imenovalnik. Odvisni povedni je npr.: »Govori se o Medeji, ki se je zaljubila v Jazona.«. Imenuje se »odvisni«, ker dovoljuje tudi druge sklonе. Način z izpraševanjem je npr.: »Ali je kakšen zločin, ki ga Medeja ni zagrešila? Mar se ni zaljubila v Jazona, izdala zlatega runa, umorila brata?« Način z brezvezjem nastane takole: »Medeja, Ajetova hči, se je zaljubila v Jazona, izdala zlato runo, umorila brata Apsirta.« Primerjalna vrsta je naslednja: »Medeja, Ajetova hči, se je zaljubila, namesto da bi bila pametna, namesto da bi varovala zlato runo, ga je izdala, namesto da bi rešila brata Ajeta, ga je umorila.«

Imenovalniški način je primeren za zgodovinopisje, je namreč najjasnejši; odvisni način je boljši za razpravo. Način z izpraševanjem je primeren (6) za preiskave, način z brezvezjem pa za zaključek, saj vzbuja čustva.

III. Anekdota³⁹

(*creia*, *usus*)

Anekdota je spomin na kakšen izrek ali dejanje ali oboje, ki se ga da na kratko povzeti, večinoma zaradi česa koristnega. Izmed anekdot so nekatere »z izrekom«, druge »z dejanjem«, tretje so »mešane«. »Z izrekom« so tiste, ki vsebujejo samo izrek, npr. »Platon je rekel, da v dušah nadarjenih

ljudi prebivajo Muze.« »Z dejanjem« so tiste, v katerih je samo dejanje, npr. »Ko je Diogenes videl mladeniča, ki se je nespodobno obnašal, je udaril njegovega vzgojitelja.« »Mešane« so tiste, v katerih je zmes izreka in dejanja, npr.: »Ko je Diogenes videl mladeniča, ki se je nespodobno obnašal, je udaril vzgojitelja, rekoč: 'Zakaj neki si ga tako vzgojil?'«

Anekdota se od zapisa spominov (apomnhmoneuma) razlikuje predvsem po obsegu. Zapis spominov je lahko tudi daljši, medtem ko mora biti anekdota kratka. Od izreka se loči po tem, da se reklo pove v goli izjavi, (7) anekdoto pa lahko tudi kot vprašanje in odgovor. Anekdota je lahko tudi o dejanjih, reklo pa je samo besedno. Nadalje vsebuje anekdota osebo, ki je kaj rekla ali storila, medtem ko se reklo pove brez nosilca (avtorja). O vrstah anekdot stari govorijo zelo veliko; da so ene povedne, druge vprašalne, tretje poizvedovalne.

Toda zdaj preidimo k poglavitnemu, to je k izdelavi. Ta naj bo torej naslednja: najprej kratka pohvala tistega, ki je povedal izrek ali izvršil dejanje, nato s svojimi besedami povedana vsebina anekdote, nato razlog.

Primer: »Izokrat je dejal, da so korenine vzgoje grenke, sad pa sladek.« Pohvala: »Izokrat je bil moder.« In na tem mestu boš malce razširil. Nato anekdota: »Rekel je tole: ...« In ne boš je podal gole, ampak boš predstavitev razširil. Nato razlog: »Največja dejanja se ponavadi izvedejo z napori, ko pa so končana, prinašajo veselje.« Nato z nasprotjem: »Za vsakdanja dejanja ni treba naporov in imajo neprijeten konec, (8) pomembna pa ravno nasprotno.« Nato s primero: »Kakor si morajo poljedelci pridelke pridobiti z napornim obdelovanjem zemlje, tako je tudi z govori.« Nato z zgledom: »Demostenes se je zaklenil v hišo,⁴⁰ se silno trudil in si nazadnje pridobil pridelke, vence in priznanja.« Lahko se poskusi tudi z oceno, npr. »Heziod je dejal: 'Pred vrlino so bogovi postavili znoj.' Neki drugi pesnik pravi, da nam bogovi vse dobrine prodajajo za napore.«

Na koncu boš dodal spodbudo, da je treba ubogati tistega, ki je povedal izrek ali izvršil dejanje. Toliko zaenkrat; popolnejša navodila boš izvedel pozneje.

IV. Izrek

(gnwmh, *sententia*)

Izrek je skržena izjava, ki v splošni obliki kaj odsvetuje, svetuje ali kaj pojasnjuje. Odsvetuje npr.: »Ne sme vso noč spati mož, ki nosi odgovornost.«⁴¹ Svetuje npr.: »Kdor se hoče izogniti revščini, se mora vreči, Kirnes, tudi z

visoke skale v morje, polno velikih pošasti.«⁴² Lahko pa ne dela ne enega ne drugega, temveč pove kaj (9) o naravi stvari, npr.: »Uspeti bolj, kot bi si zaslužil, je za neumne razlog, da se prevzamejo.«⁴³

Nekateri izreki so resnični, drugi verjetni; eni preprosti, drugi sestavljeni, tretji presežniški. Resni so kot npr.: »Nikomur ni dano življenje brez bolečin.«⁴⁴ Verjetni so kot npr.: »Nikoli nisem vprašal, kateri mož se rad druži s slabimi, ker vem, da je tak kot tisti, s katerimi se rad druži.«⁴⁵ Preprosti so npr.: »Bogastvo lahko koga naredi tudi človekoljubnega.«⁴⁶ Sestavljeni so kot npr.: »Ni dobro imeti več kraljev, eden naj bo kralj.«⁴⁷ Presežniški so kot npr.: »Zemlja ne redi ničesar tako bednega, kot je človek.«

Izdelava je podobna kot pri anekdoti, potekala bo po naslednjih točkah: najprej se pove kratka pohvala tistega, ki je reklo povedal, (10) povsem enako kot pri anekdoti, z enostavnim prikazom, razlogom (entimom), s primerom, z zgledom, oceno.

Recimo, da je izrek: »Ne sme vso noč spati mož, ki nosi odgovornost.« Najprej boš seveda na kratko pohvalil tistega, ki je to rekel, nato v enostavnem prikazu, tj. s svojimi besedami, poveš reklo, npr.: »Ne spodobi se, da bi mož, ki se preizkuša v odločitvah, spal celo noč.« Nato z razlogom: »Voditelj mora biti vedno priseben, spanec pa jemlje zmožnost razmišljanja.« Z nasprotjem – nasprotje kralja je zasebnik, nasprotje budnosti je spanje. Kako bi se torej izvedlo? Takole: »Če za zasebnika ni nič hudega spati vso noč, je jasno, da mora kralj bedeti in razmišljati.« S primerom: »Kakor krmarji bedijo in skrbijo za skupni blagor, tako morajo bedeti tudi voditelji.« Z zgledom: »Tudi Hektor ponoči ni spal, ampak je razmišljal in poslal Dolona k (ahajskim) ladjam.«⁴⁸

Na zadnjem mestu je obravnava s sodbo, konec naj vsebuje spodbudo.

V. Izpodbijanje in podkrepitev

(*anaskeuh* kai *kataskueh*, *refutatio et confirmatio*)

(11) Izpodbijanje je ovržba dane vsebine, podkrepitev pa njeno potrjevanje. Česa docela izmišljenega ni treba niti podkrepiti niti izpodbijati, npr. pripovedk, temveč je treba vaditi podkrepitev in izpodbijanje na tistem, česar se je moč lotiti z obeh strani. Izpodbijal boš na podlagi nejasnega, neverjetnega, nemogočega, na podlagi nedoslednosti (ki se imenuje tudi »nasprotje«), neprimernega, nekoristnega. Na podlagi nejasnega npr.: »Ni jasno, v katerem času naj bi živel Narcis.« Na podlagi neverjetnega: »Ni ver-

jetno, da bi se Arionu v nesreči zahotelo peti.«⁴⁹ Na podlagi nemogočega: »Ni mogoče, da bi se Arion rešil na delfinu.«

Na podlagi nedoslednosti (ki se imenuje tudi »nasprotje«): »Nasprotje od rešitve demokracije bi bilo, če bi jo hoteli ukiniti.« Na podlagi nepri- merne: »Ne bi bilo primerno, da bi se Apolon, ki je bog, združil z umr- ljivo žensko.« Na podlagi nekoristnega, kadar rečemo, da se tega ne splača niti poslušati. Podkrepil pa boš z nasprotnimi trditvami (od naštetih).

VI. Splošna tema

(*koino~ topo~, locus communis*)

T. i. splošna tema vsebuje stopnjevanje dane vsebine, kot da so dokazi za- njo že podani. (12) Ne preiskujemo več, ali je ta in ta svetoskrunc, ali je ta in ta junak, temveč stopnjujemo, kot da je že dokazano. »Splošna tema« se imenuje, ker se prilega svetoskruncu nasploh in junaku nasploh.

Postopek mora biti naslednji: najprej s preverjanjem nasprotja, nato stvar sama, primerjava, izrek; nato boš očrnil preteklo življenje tako, da boš sklepal po sedanjem, nato zatrl sočutje s t. i. »ciljnimi postavkami« in s slikovitim prikazom dejanja. Izrazitega uvoda splošna tema nima, temveč se ga ohrani samo do določene mere.

Da ti bo jasno na zgledu, vzemimo splošno temo proti svetoskruncu. Uvodni stavki seveda ne bodo veljali namenu storilca, ampak zločinu na- sploh. Prvi stavek: »Vse hudodelce, spoštovani sodniki, moramo sovražiti, a najbolj tiste, ki so predrzni do bogov.« Drugi: »Če hočete pokvariti tudi druge, je treba oprostiti tudi tega; če pa ne, ga je treba kaznovati.« Tretji: »Videti je, kot da bi bil v nevarnosti samo obtoženi, v resnici pa ste tudi vi, sodniki. Če se ne držimo prisege, (13) ne vem, ali si to ne zasluži še hujše kazni od kršenja zakonov.«

Nato, še preden preidemo k dejanju samem, je treba spregovoriti o nasprotju: »Zakoni so poskrbeli za bogočastje, postavili oltarje, jih okrasili s svetinjami, jih počastili z žrtvovanji, zborovanji, sprevodi.« Nato dodatna sodba s preverjanjem razloga: »In prav je tako. Njihova blagohotnost rešu- je države, če pa bi bili drugačni, bi te prav gotovo propadle.« In preidi na dejanski primer: »In pri vsem naštetem – kaj si je drznil obtoženi?« Nato povej, kaj je storil, a ne v obliki poročila, ampak s stopnjevanjem: »Omade- ževal je celo državo, tako javnosti kot zasebnikom. Bati se je, da propade letina, bati se je, da nas porazijo sovražniki!« In tako naprej. Nato pojdi naprej na primerjave: »Hujši je od morilcev, razliko pa vidimo po žrtvah:

oni so si drznili napasti ljudi, ta pa se je v pijanosti lotil bogov. Podoben je tiranom, a celo njim ne vsem, ampak najstrašnejšim. Kajti pri njih velja za najhujše, če se spravijo nad svetinje.« Primerjave z manjšim boš uvedel z grajo, ker drugače lahko škodijo:⁵⁰ »Ali ni nezaslišano, da se tatu kaznuje, svetoskrunca pa ne?« Na podlagi trenutne obtožbe lahko očrniš tudi prejšnje življenje: »Začel je z malim, končal pa takole. (14) Zato ga lahko imate za tatu, roparja in prešuštnika hkrati.« Preiskal boš tudi namen, s katerim se je tega lotil: »Ker noče kmetovati, bi rad bogatel od takihle dejanj.« Če govoriš proti morilcu, lahko omeniš tudi posledice: »Žena vdova, otroci sirote.« Pomagaj si tudi z zatiranjem sočutja. To boš zatrl s t. i. ciljnimi postavkami: z zakonitostjo, pravico, koristjo, možnim, dostojnim in z živim opisom zločina: »Nikar ne glejte človeka, ki joče, ampak človeka, ki prezira bogove, vstopa v svetišča, snema vrata, jemlje v roke svetinje.« Končaj s spodbudo: »Kaj oklevate? Kaj bi še radi izvedeli o človeku, o katerem je sodba že zdavnaj znana?«

Toliko zaenkrat. S popolnejšim postopkom se boš seznanil kasneje.

VII. Hvalnica

(egkwmion, *laus*)

Hvalnica je predstavitev dobrih lastnosti, ki jih ima kdo, gledano splošno ali posamično. Splošna je npr. hvalnica človeku, posamična je hvalnica Sokratu. Hvalimo tudi stvari, kot pravičnost, (15) živali brez razuma, npr. konja, pa tudi rastline, gore in reke. Imenuje se »hvalnica« (eg-kwmion), kot pravijo, zato ker so pesniki sprva peli hvalnice bogovom po vaseh (kwmh). Tako (kwmh) pa so imenovali tudi steze.

Hvalnica se razlikuje od pohvale, ker je lahko pohvala tudi kratka, npr. »Sokrat je moder,« medtem ko je obseg hvalnice večji. Toda vedi, da med hvalnice uvrščajo tudi grajo, bodisi ker jo (tako) imenujejo na olepšan način bodisi ker oboje poteka po enakih točkah.

V čem se torej hvalnica razlikuje od splošne teme? V nekaterih značilnostih se, kot se zdi, docela ujemata, npr. hvalnica junaka in splošna tema o junaku. Trdijo torej, da je razlika v namenu in izidu. Pri splošni temi je cilj dobiti darilo,⁵¹ medtem ko gre pri hvalnici zgolj za pričevanje o vrlini.

Točke (topoi) za hvalnico so: ljudstvo (npr. Grk), mesto (npr. Atenec), rod (npr. Alkmajonid). Povedal boš tudi kaj čudovitega, kar se je zgodilo ob rojstvu, npr. iz sanj, znamenj ali česa podobnega. (16) Nato vzreja, npr.

pri Ahilu, da so ga hranili z levjim mozgom in da je bil pri Hejronu;⁵² nato vzgoja, kako se je vzgajal in kako učil. Preveril se bo seveda tudi duševni in telesni ustroj, in sicer vsaka značilnost ločeno. Govoril boš o telesu, da je človek lep, velik, hiter, močan; o duši, da je pravičen, razumen, moder, pogumen. Nato o čem iz poklica, npr. kakšno življenje je živel: filozofsko, govorniško ali vojaško. Najpomembnejša pa so dejanja: ta so namreč sestavni del poklica. Npr. če si je izbral vojaško življenje, kaj je v njem dosegel. Nato še zunanje lastnosti, npr. sorodniki, premoženje, služinčad, sreča ipd. Dodatno še o tem, koliko je živel: zelo dolgo ali (samo) zmerno; Oboje je lahko izhodišče za hvalnico. Tistega, ki je živel izredno dolgo, boš hvalil zaradi tega samega, tistega, ki ni, pa »ker ga niso doletele starostne bolezni«. Poleg tega o načinu smrti, npr. da je padel v boju za domovino. Če je pri tem kaj nenavadnega, kot pri Kalimahu, da je stal še kot truplo.⁵³ Pohvalil ga boš tudi, če navedeš, kdo ga je ubil, npr. Ahila bog Apolon. Preveril boš tudi dogodke po smrti, če so njemu v čast priredili igre kot v čast Patroklu, (17) če je bila o njegovih posmrtnih ostankih dana kakšna prerokba, kot npr. Orestu, če je imel slavne otroke kot npr. Neoptolemos.⁵⁴ Najboljše izhodišče za hvalnico so primerjave, ki jih boš razporedil, kakor bo narekovala priložnost.

Podobno boš hvalil tudi živali brez razuma, kolikor bo mogoče. Pri hvali boš prav tako izhajal iz kraja, kjer živijo. Namesto rodu boš povedal, kateremu bogu je posvečena, npr. sova Ateni, konj Pozejdonu. Podobno boš povedal, s čim se hrani, kakšna je po duši, kakšna po telesu, kakšnih dejanj je sposobna, za kaj koristna, kakšna je njena življenjska doba. Tudi primerjal jo boš in sploh uporabil točke, ki bodo prišle v poštev.

Dejavnosti boš hvalil na podlagi iznajditeljev, npr. lovstvo sta iznašla Artemida in Apolon; na podlagi tistih, ki so se z njim ukvarjali, npr. da so se z njim ukvarjali heroji. Najboljši način obdelave pri tovrstnih hvalnicah, namreč o dejavnostih, je, da se osredinimo na tiste, ki jih izvajajo, kakšni so po duši in telesu, npr. da so lovci pogumni, drzni, bistrourni, krepkega telesa. Iz povedanega boš dobro vedel tudi, kako je treba hvaliti bogove, toda pomni, da se tisto, kar povemo o bogovih, imenuje himna.

Tudi rastline boš seveda hvalil podobno: na podlagi kraja, (18) kjer rastejo, boga, ki so mu posvečene, npr. oljka Ateni; o gojenju, npr. kako se skrbi zanjo. In če potrebuje veliko skrbi, boš občudoval to; če malo, pa tudi to. O rasti stebila, lepoto, ali je zimzelena, npr. oljka; nato korist (temu se boš posvetil najbolj). Povsod je treba dodajati primerjave.

Tudi s hvalnico mestu boš na podlagi povedanega opravil brez posebnih težav. Govoril boš tako o rodu, da so praprebivalci,⁵⁵ o vzreji, da so jih

vzredil bogovi, in o vzgoji, da so jih vzgojili bogovi. Enako kot pri človeku boš preveril, kakšne so nravi mesta, kakšne ustanove, kakšne dejavnosti opravlja in kaj je doseglo.

VIII. Primerjava

(sugkrisi~, *comparatio*)

Primerjalna sodba je bila uporabljena v splošni temi, ko smo s primerjalno sodbo stopnjevali zločine, a tudi v hvalnici, ko smo s primerjavo stopnjevali dobre lastnosti, uporabili pa smo jo tudi v graji z enakim učinkom. A ker so nekateri upoštevanja vredni pisci naredili iz nje samostojno vajo, (19) je o njej vendarle treba nekaj malega povedati.

Izdela se po točkah za hvalnico: primerjamo nameč mesto z mestom, od koder izhajajo možje, rod z rodом, vzrejo z vzrejo, vedenje, dejanja, zunanje lastnosti, način smrti in tisto, kar sledi. Podobno boš tudi ob primerjalni sodbi rastlin vzporedno obdelal bogove, ki so jih dali, kraje, kjer rastejo, gojenje, uporabo sadežev itd. Podobno boš, če boš primerjal dejavnosti, povedal, kdo je to dejavnost uvedel, in ga primerjal s tistimi, ki so prišli pozneje, njegovo duševno in telesno kakovost. Tega načela se drži pri vsem.

Včasih izvajamo primerjalno sodbo na enaki ravni: pokažemo, da je tisto, kar primerjamo, enako v vsem ali v večini lastnosti. Tu in tam damo enemu izmed dvojega prednost, a hvalimo tudi tisto, pred čemer smo mu dali prednost. Tu in tam eno v vsem grajamo, medtem ko drugo hvalimo, npr. če bi v govoru primerjal pravičnost in bogastvo. Možna je tudi primerjava z boljšim: (20) tam je glavna naloga prikazati, da je slabše enakovredno boljšemu, npr. če bi primerjal Herakla in Odiseja. Vendar to zahteva ognjevitega govornika in zanos, za izvedbo pa je treba tudi živahnosti, ker morajo biti prehodi hitri.

IX. Slikanje značaja

(hqopoiia, *allocutio*)

Slikanje značaja je posnemanje (mimhsi~) značaja obravnavane osebe, npr. kaj bi rekla Andromaha Hektorju.⁵⁶ Poosebitev (proswpopoiia) pa je, ko določeno dejanje oblečemo v osebo kot Preiskava pri Menandru⁵⁷ in kot pri Aristejdu morje govori Atencem.⁵⁸ Razlika je jasna. V prvem primeru

oblikujemo govor za obstoječo osebo, v drugem oblikujemo osebo, ki je ni. »Oblikovanje podob« (eidwlopouia) imenujejo tisto, ko umrlim pripišemo besede, kot Aristejdes v Govoru proti Platonu za četverico.⁵⁹ Besede je namreč pripisal Temistoklejevemu spremstvu.

Oblikovanje značaja je mogoče za določeno in nedoločeno osebo. Nedoločeno kot npr. kaj bi kdo povedal svojcem, če bi se nameraval odseeliti, določeno, kot npr. kaj bi povedal Ahil Dejdamiji,⁶⁰ ko bi se odpravljaj na vojno. Slikanje značaja je lahko enostavno, kadar se predpostavlja, (21) da kdo te besede govori sam, drugo pa je dvojno, če govori drugemu; sam zase, kot npr. kaj bi rekel vojskovodja, ko bi se vračal iz zmagovite bitke, drugemu, kot npr. kaj bi povedal vojskovodja vojski po zmagi.

Povsod boš ohranjal tisto, kar je lastno osebi sami in priložnosti: kajti drugače govori mladenič, drugače starec, drugače kdo, ki je vesel, drugače kdo, ki se jezi. Primeri za slikanje značaja so: značajski, čustveni in mešani. Značajski so tisti, pri katerih docela prevladuje značaj, npr. kaj bi rekel kmet, ko bi prvič videl ladjo. Čustveni so tisti, pri katerih docela prevladuje čustvovanje, npr. kaj bi Andromaha povedala Hektorju. Mešani so tisti, v katerih se srečujeta značaj in čustvo, npr. kaj bi povedal Ahil Patroklu. Vseboval bi tako čustvovanje zaradi Patroklove smrti kot tudi značaj v trenutku, o katerem se posvetuje o vojski.⁶¹

Izdelava poteka v treh časih: začel boš s sedanjim, rekoč, da je težak; (22) nato se boš vrnil v preteklost, rekoč, da ji je bilo dano veliko sreče; nato preidi k prihodnosti, rekoč, da je tisto, kar sledi, še veliko hujše. Tako figure kot besede naj pristajajo predstavljenim osebam.

X. Opis

(ekfrasi~, *descriptio*)

Opis je, kot pravijo, opisovalno besedilo, ki je slikovito in priključ obravnavano pred oči. Možni so opisi besed, dogodkov, obdobj, krajev, časov in mnogo drugega.

Opis osebe je npr. kot pri Homerju: »Bil je grbast in šepav na eno nogo.«⁶² Opis dogodkov je npr. opis kopenske ali pomorske bitke. Opis obdobj je npr. (opis) miru, vojne. Opis kraja je npr. opis zalivov, obrežij, mest, letnih časov npr. pomladi, poletja, praznika. Mogoč je tudi mešan opis, npr. pri Tukididu opis nočne bitke.⁶³ Noč je namreč obdobje, bitka dogodek.

Opisa dogodkov se bomo lotili pri preteklosti, nadaljevali bomo s tistim, kar je potekalo med dogodki, in tistim, kar je sledilo. (23) Če npr. podajamo opis vojne, bomo najprej povedali tisto, kar je bilo pred vojno, novačenje vojakov, stroške, strah, nato spopad, pokol, smrt, nato znamenje zmage, nato slavnostne pesmi zmagovalcev, pri poražencih pa solze in suženjstvo. Če bomo opisovali kraje ali osebe, bomo imeli na voljo dele govora iz poročila, snov pa bomo jemali tudi iz častnega, koristnega ali nepričakovanega.

Glavni odliki opisa sta jasnost in preglednost. Prikaz mora skozi sluh skorajda proizvesti vidno predstavo. Treba je tudi prilagoditi izrazno plat stvarjem. Če je stvar cvetoča, naj bo tak tudi govor; če je dejanje suho, naj bo podoben tudi govor.

Vedeti je treba, da nekateri zelo natančni učitelji opisa niso postavili med vaje, češ da ga vsebujejo že pripoved, poročilo, splošna tema in hvalnica. »Tudi tam,« pravijo, »opisujemo kraje, reke, dogodke in osebe.« A vseeno, ker so nekateri ne ravno slabi pisci tudi to prišteli k vajam, smo se ravnali po njih tudi mi, da bi se izognili očitku površnosti.

XI. Teza

(*qesi~, positio*)

(24) Tezo so opredelili kot razpravo o določeni obravnavani stvari, ki se ne nanaša na noben posamični položaj. Očitno vsebuje splošno temo občega nasveta in se ne nanaša na določeno osebo, temveč na katero koli, in sicer ob upoštevanju samo tistih lastnosti, ki spadajo k stvari sami. Kadar namreč razpravljamo o tem, ali se je treba poročiti, ne govorimo tako, da bi to navezali na določeno osebo, npr. Perikleja ali Alkibiada, temveč vse to odmislimo in imamo pred očmi dejanje samo, npr. ali mora to narediti kdor koli zaradi tega, ker ima to za tistega, ki gre po tej poti, take in take posledice. Če namreč vzamemo določeno osebo v določenem položaju (25) in jo tako obravnavamo v besedilu, to ne bo teza, ampak hipoteza.

Med tezami so ene državniške, druge ne. Državniške so tiste, ki spadajo med splošna stališča, npr. ali je treba javno nastopati ipd. Niso pa državniške tiste, ki spadajo v določeno vedo in pristajajo tistim, ki se ubadajo z njimi, npr. ali je nebo kroglasto, ali je svetov veliko, ali je sonce ogenj. To pritiče filozofom, medtem ko se morajo govorniki urediti v drugih. Nekateri so prve imenovali praktične, druge pa teoretične. Prve se da namreč tudi izvajati, medtem ko je cilj drugih zgolj teoretično preučevanje.

Teza se od splošne teme razlikuje po tem, da je splošna tema stopnjevanje obravnavane stvari, medtem ko je teza raziskovanje stvari, o kateri ni soglasja.

Izmed tez so ene enostavne, druge se uporabijo za odnos glede na kaj, tretje so dvojne. Če pravimo: »Ali se je treba poročiti?«, je preprosta; če pa »Ali se je treba poročiti s kraljem?«, je to odnos glede na kaj. Če pravimo: »Ali se je treba ukvarjati s športom bolj kot s poljedelstvom?«, je dvodelna: eno moramo namreč odvrčati, drugo priporočati. Teze se razčlenjujejo po t. i. ciljnih postavkah: (26) pravično, koristno, možno, dostojno; npr. da se je pravično poročiti in vrniti isti prispevek življenju, ki si ga bil deležen sam; da je koristno, kajti iz tega sledi veliko vrst tolažbe; da je mogoče, kajti ni težko dobiti neveste med sebi enakimi; da se to spodobi zato, da ne bi bilo videti, da živimo kot zveri.

Tako boš utemeljeval; izpodbijal boš z nasprotnimi trditvami, ovrgeš boš tudi ugovore, ki se bodo našli na nasprotni strani. V zaključku bodo spodbude in omemba navad, skupnih vsem ljudem.

XII. Predlog zakona

(*nomou eis fora, legis latio*)

Tudi predlog zakona uvrščajo nekateri med vaje. Ker pa tudi v svetovalnem govorništvu razprava izhaja iz predloga zakona in ugovorov, ki sledijo, pravijo, da je razlika naslednja: v dejanskem primeru obstaja določena okoliščina, pri vaji pa ne, npr. »Ali naj kdo v pomanjkanju denarja predlaga zakon, da naj bodo državne službe naprodaj?« Nedvomno imaš pomanjkanje za dano priložnost.⁶⁴ Pri vaji pa tega ni, temveč kdo preprosto predlaga, naj bodo državne službe naprodaj, brez posebne priložnosti in drugih okoliščin. (27) Razdeli se glede na: jasnost, pravico, zakonitost, korist, možnost, dostojnost. Po jasnosti kot pri Demostenu: »Temveč da lahko vsakdo prebere in spozna, da je pravica preprosta in jasna.«⁶⁵ Po zakonitosti, ko pravimo: »Ni v skladu s starodavnimi zakoni«. Po pravici, ko pravimo: »Tako po naravi kot po značaju«. Po koristi, ko pravimo: »Škodoval bo tako zdaj kot tudi v prihodnje«. Po možnosti, ko pravimo: »Saj se tudi ne more zgoditi«. Po dostojnosti, ko govorimo: »Škodi ugledu«.

Opombe

- [1] Kot znamenita primerjava stoiškega filozofa Zenona, v kateri je filozofijo ponazoril z roko, stisnjeno v pest, in govorništvo z razprto roko (prim. Kvintilijan II, 20, 7).
- [2] Prim. Weische (1989: 26).
- [3] Desbordes (1991: 497) predstavlja vprašanje takole: »Comment peut-on isoler et enseigner ce qui ne dépend que de l'instant, qui s'enracine dans la personne d'un orateur particulier, qui se forme et s'épuise dans l'interaction avec un certain public, à un certain moment, dans une certaine situation?«
- [4] Ne nazadnje po mnenju nekaterih učenjakov (npr. Cole (1991)) v 5. stoletju o govorniški teoriji skorajda ni moč govoriti in si šele Aristotelova *Retorika* zasluži ime »govorniški priročnik«.
- [5] Dokončno podobo so dobile sicer šele v helenističnem 2. stoletju pr. Kr.; morda (vsaj deloma) pod vplivom stoiškega nauka o retoriki in nauka o naravnem razvoju.
- [6] Izrazu »gimnazija« se bomo tukaj raje izognili, da ne bi bilo nesporazuma.
- [7] Povzeto po Hovdhaugen (1991).
- [8] Ali, kot bi mu lahko rekli s skupnim imenom, pouk slovstva.
- [9] V tem se Rimljani torej niso veliko razlikovali od Slovencev: podobno kot mi so tudi oni ime za učitelja najnižje stopnje vzeli iz svojega jezika, medtem ko so za učitelje na višji stopnji (»profesorje«) raje uporabljali izposojenko, le da grško.
- [10] Bonner (1977: 252) to pripisuje čedalje večjemu zanimanju za javne govorniške nastope (t. i. deklamacije), ki so učitelju sicer prinašali in ohranjali ugled v javnosti, a so zahtevali obilo priprave. S tem bi se ujemala tudi Kvintilijanova omemba »učiteljev, ki se jim ne zdi vredno učiti osnov (govorništva)« (II, 3, 4–5).
- [11] Grško pro- »pred-« in gumnasma »vaja«. V antiki so jih dostikrat imenovali kar na kratko gumnasmata; pri Rimljanih se zanje dobijo nazivi *exercitationes*, *materiae* ali (pri Priscijanu) *praeexercitamina*.
- [12] Tako se npr. ni ohranila Latinska slovnica Remija Palajmona, čeprav je bila včasih silno priljubljena.
- [13] Prevod vseh štirih in spremno besedo je objavil Kennedy (2003).
- [14] Keil, p. 423.25 K.–p. 459 K.
- [15] Dostopno tudi na <http://www.leeds.ac.uk/classics/heath/heath.html>.
- [16] Npr. da je anekdota uvrščena za pripovedko in poročilom, ker vsebuje več logične razčlenitve.
- [17] Kako zvesti so bili antični učitelji tradiciji, priča med drugim Priscijanov prevod Psevdo-Hermogenove zbirke. Čeprav je bil prevajalec kristjan in je deloval v krščanskem Konstantinoplu 6. stoletja, je dobesečno prevedel tudi tista mesta, kjer grški priročnik iz 2. stoletja govori o »čaščenju bogov« in »žrtvovanju bogovom« (v poglavju o splošni temi).
- [18] Ker vsebuje pričujoči članek prevod Hermogenu pripisane zbirke, se tudi predstavitev naslanja predvsem nanjo. Prevedena zbirka je sicer precej manj

obširna od Teonove in vsebuje tudi bistveno manj razlage kot Nikolajeva, vendar pridejo osnovne značilnosti predvaj prav zaradi tega v njej najboljše do izraza.

- [19] To ni bila v antiki nobena redkost, resda nekoliko manj na helenističnih gimnazijah, kjer je obstajala neke vrste šolska obveznost (Nilsson, 1955).
- [20] Grško ime je *creia*, kar pomeni »raba«. Tako ime je najbrž dobila zato, ker je moral učenec dani izrek ali dano dejanje uporabiti za izdelavo sestavka. Pomen je torej dokaj blizu naši »uporabni nalogi«.
- [21] Tega PsHerm. sicer ne zahteva, a po drugih virih, zlasti arheoloških najdbah, vemo, da je bil tudi ta način izvedbe dokaj razširjen.
- [22] Tukaj grški izraz *topo~* po smislu dokaj natančno ustreza našemu »točka«, zato je tudi tako preveden.
- [23] »Ciljne postavke« (gr. *telika kefalaia*, lat. *capita finalia*) se pri PsHerm. imenujejo skrajne utemeljitve oz. najvišja merila za človeško ravnanje: »zakonito«, »pravično«, »koristno«, »mogoče«, »dostojno«.
- [24] Gr. *auxhsi~*, lat. *amplificatio*.
- [25] Podana navodila že skoraj zadostujejo za manjši slavlilni govor, zato ni nenavadno, da Kvintilijan, ko daje navodila za slavlilni govor (III, 7. 1–18), ne pove bistveno več kot tisto, česar so se učenci naučili že pri tej predvaji.
- [26] Grški izraz *hqpopiia* je Priscijan nekoliko nerodno prevedel kot *allocutio* »nagovor«.
- [27] Potek je torej podoben načinu tvorbe besedila, ki se v antičnem nauk o figurah imenuje stopnjevanje (*klimax*), prim. Mortara Garavelli (2003: 195 in nasl.).
- [28] Osnovne govorniške korake bi torej lahko opisali kot zaporedje: *analiza* → *evaluacija* → *selekcija* → *sinteza*.
- [29] Prim. Curtius (1965, 80). Kako priljubljeno sredstvo za prozno sestavo so bile predvaje v srednjem veku, priča npr. zbirka srednjeveških basni v nemškem govornem prostoru (Dicke-Grubmüller (1987)), ki obsega – brez posebnega komentarja – čez 800 strani.
- [30] Po grškem besedilu: *Hermogenis opera*; Teubner, Leipzig, 1913.
- [31] Dela in dnevi, 203.
- [32] Fragm. 86, p. 143 (Edmonds).
- [33] Po mestu Sibaris v južni Italiji.
- [34] Perioda ali »veliki stavek« je zgrajena iz več med sabo povezanih podredij.
- [35] Deli *Iliade* in *Odiseje*.
- [36] Herodot, I, 23.
- [37] Tukidides, II, 102.
- [38] Tj. tako, kot bi bilo poročilo v svetovalnem ali (zasebnem) sodnem govoru.
- [39] Prevod »anekdota« je predlagal Heath (1995).
- [40] Da bi se laže posvetil govorniškemu urjenju, se je dal po polovici glave ostriči na balin: zato ni mogel med ljudi, dokler mu lasje niso zrasli nazaj.
- [41] *Iliada* II, 24.
- [42] *Teognis*, 175.
- [43] Demostenes I, 23.

- [44] Menander, fr. 411 (Koch).
[45] Evripides, Feničanke, fr. 812 (Nauck).
[46] Menander, fr. 19 (Koch).
[47] *Iliada* II, 204.
[48] *Iliada* X, 299–330.
[49] Gl. opombo št. 36.
[50] Tj., treba je paziti, da primerjava z manjšim ne bi naredila vtisa, da je zločin manj hud.
[51] Kot nagrado za uspešen govor, v katerem bi uporabil splošno temo.
[52] Kentaver, ki je bil Ahilov vzgojitelj.
[53] Atenski vojak, padel v bitki pri Maratonu. Zgodbo omenja Plutarh, *Moralia* 305C.
[54] Ahilov sin.
[55] Avtohtoni.
[56] Prim. *Iliada* VI, 406–439.
[57] Frag. 545, ed. Koch.
[58] Ajlij Aristejdes, 2. st. n. š. Omenjeni govor ni ohranjen.
[59] Ta govor je ohranjen. V njem Temistokles, Miltiades, Perkles in Kimon vstanejo od mrtvih in se branijo pred očitki, ki jih je Platon zapisal v dialogu *Gorgias*.
[60] Hči kralja Likomeda, pri katerem se je Ahil skrival, da mu ne bi bilo treba oditi na trojansko vojno. Z njo je imel sina Pira.
[61] Prim. *Iliada* XVIII, 324–342.
[62] O Terzitu; *Iliada* II, 217.
[63] III, 22 in VII, 44.
[64] Tj. za okoliščino, zaradi katere se predlaga zakon.
[65] XX, 93, 6.

Literatura

- Bonner, S. (1977). *Education in Ancient Rome. From the Elder Cato to the Younger Pliny*. London.
Clarke, M. L. (1953). *Rhetoric at Rome. A Historical Survey*. London 1953 (repr. 1966).
Cole, T. (1991). *The Origins of Rhetoric in Ancient Greece*. Baltimore-London.
Curtius, E. R. (1965). *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. München (1948).
Desbordes, F. (1991). *Agir par la parole: La rhétorique*. V: Schmitter (1991), str. 395–426.
Dicke, G. in Grubmüller, K. (1987). *Die Fabeln des Mittelalters und der frühen Neuzeit. Ein Katalog der deutschen Versionen und ihrer lateinischen Entsprechungen*. München.
Heath, M. (1995). *Hermogenes on Issues: Strategies of Argument in Later Greek Rhetoric* (prev. M. Heath). Oxford.

- Heath, M. (1997). *Invention*. V: Porter (1997), str. 89–119.
- Heath, M. (2002). Theon and the history of the progymnasmata. *Greek Roman and Byzantine Studies*, 43 (2), 129–160.
- Hovdhaugen, E. (1991). *The Teaching of Grammar in Antiquity*. V: Schmitter (1991), str. 377–391.
- Kennedy, (2003): *Progymnasmata. Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric* (prev. G. A. Kennedy). Atlanta.
- Lausberg, H. (1990). *Handbuch der literarischen Rhetorik*. (München 1960, Stuttgart 1990).
- Marrou, H., I. (1957). *Geschichte der Erziehung im klassischen Altertum* (prev. C. Baumann). Freiburg-München.
- Mortara Garavelli, B. (2003). *Manuale di Retorica* (1988-1). Milano.
- Nilsson, M., P. (1955). *Die hellenistische Schule*. München.
- Patillon, M. (1998). *La théorie du discours chez Hermogène le rhéteur: Essai sur la structure de la rhétorique ancienne*. Paris.
- Porter, S. E. (ur.) (1997). *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period*. Leiden-New York-Köln.
- Schanze, H. in Kopperschmidt, J. (ur.) (1989). *Rhetorik und Philosophie*. München.
- Schmitter, P. (ur.) (1991). *Geschichte der Sprachtheorie 2: Sprachtheorien der abendländischen Antike*. Tübingen.
- Weische, A. (1989). *Rhetorik und Philosophie in der Antike*. V: Schanze - Kopperschmidt (1989), str. 23–33.

POVZETKI / ABSTRACTS

PREDVAJE ZA POUK GOVORNIŠTVA

Matjaž Babič

Prispevek v prvem delu prinaša prevod Hermogenu pripisane zbirke predvaj za pouk govornišтва (verjetno 2. st. po Kr.). Drugi del vsebuje spremno besedo, kjer je na kratko opisan nastanek predvaj in so našete zbirke, ki so se iz antike ohranile. Uvaja se domneva, da je treba izvor predvaj iskati v sporu med govorniki in filozofi, ki se je vnel v 4. stoletju pr. Kr. in se ni polegel do konca antike. V nadaljevanju so posamezne vaje iz zbirke razčlenjene in predstavljene glede na učne cilje. Ugotavlja se, da so vaje premišljeno sestavljene in spretno razvrščene tako, da zagotovijo kar najboljši izkoristek učnega časa in karseda visoko stopnjo ohranjanja pridobljenega znanja.

Ključne besede: govornišтво, vaje, učni cilji

PROGYMNASMATA

Matjaž Babič

The first part of the article is a translation of the collection of *progymnasmata* (rhetorical exercises) attributed to Hermogenes (probably 2nd century AD). The second part contains an accompanying text with a brief description of the origin of the exercises and a list of the collections that have survived from antiquity. The author conjectures that the origin of the exercises needs to be sought in the dispute that raged between rhetoricians and philosophers in the fourth century AD and did not subside until the end of antiquity. Individual exercises from the collection are then analysed and presented with regard to their aims. It is established that the exercises are carefully compiled and skilfully arranged so as to ensure the best possible use of study time and the highest possible level of retention of acquired knowledge.

Key words: rhetorics, exercise, learning goals

VLOGA ŠOLE PRI JEZIKOVNEM NAČRTOVANJU

Simona Bergoč

Prispevek predstavlja *Učni načrt za predmet slovenščina v gimnazijah*, ki je stopil v veljavo leta 1998. Avtorica analizira koncept jezikovne vzgoje, kot ga ponuja Učni načrt, z vidika štirih problemskih žarišč: odnosa med jezikom in kulturo, odnosa med jezikom in etnično identiteto, statusne hierarhije jezikov in kritične jezikovne zavesti. Sklep prispevka je, da uveljavljeni učni načrt ne sledi sociolingvističnemu stanju sodobne večkulturne družbe, pač pa po eni strani reproducira homogenizacijo kot vrednoto nacionalne države, po drugi strani pa odslikava kolektivni občutek manjšinskosti, ki še vedno obvladuje določeno smer jezikovnega načrtovanja in je posledica deprivilegiranja slovenščine na določenih področjih jezikovne rabe v okviru večnacionalne Jugoslavije.

Ključne besede: izobraževanje, jezikovna vzgoja, učni načrt, slovenščina, gimnazije